

Sociology จัดระเบียบผี จัดระเบียบคน

ผดุง วรรณทอง*

บทคัดย่อ

ท่ามกลางทะเลแห่งความเชื่อ คตินิยม ประเพณี และวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา มหายาน (นิกายตันตระ) และศาสนาฮินดู พระเจ้าอโนราหมังช่อ เป็นกษัตริย์พม่าพระองค์แรกที่รวบรวมและปกครองกลุ่มคนและดินแดนที่สำคัญของกลุ่มแม่น้ำอิระวดีไว้ได้ทั้งหมด มาบัดนี้พระองค์ได้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และได้สร้างเอกภาพความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมให้กับสังคมพุกามแล้ว

ก่อนพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทจะเข้ามาสู่อาณาจักรพุกาม เดิมทีชาวพม่าได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนา มหายาน (นิกายตันตระ) เมื่อครั้งที่ตั้งถิ่นฐานที่ยูนนานทางตอนใต้ของจีน ซึ่งบริเวณนี้เป็นเขตอิทธิพลของพระพุทธศาสนา มหายาน (นิกายตันตระ) อยู่ก่อนแล้ว เมื่อชาวพม่าอพยพลงมาทางตอนบนของกลุ่มแม่น้ำอิระวดีได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนา มหายาน (นิกายตันตระ) เผยแผ่มาจากทางตอนเหนือของอินเดียผ่านมาทางเบงกอล และผ่านเข้ามาทางตอนเหนือของพม่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ สมัยพุกามเรียกพระสงฆ์นิกายนี้ว่า “พระสงฆ์นิกายอารี” คัมภีร์ศาสนาวงศ์เรียกพระสงฆ์พวกนี้ว่า “สมณกุตตะกะ” พระสงฆ์และชาวพม่าในสมัยหลังมองพระสงฆ์นิกายอารีว่าพระสงฆ์นิกายอารีนิกายที่จะปฏิเสธคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และถือปฏิบัติตามแนวทางของตนเอง

พระเจ้าอโนราหมังช่อ ไม่ทรงพอพระทัยในศาสนาที่ประชาชนนับถืออยู่ในขณะนั้นซึ่งเป็นศาสนาที่มีส่วนผสมปนเปของหลักในพระพุทธศาสนา มหายาน (นิกายตันตระ) กับความเกรงกลัวอำนาจธรรมชาติแบบพื้นเมือง คือการนับถือันต์ ๓๖ องค์ ดังนั้น พระองค์จึงทรงต่อต้านอำนาจและชื่อเสียงของพระสงฆ์นิกายอารีและบรรดานักตั้งหลายซึ่งพระองค์ไม่เห็นด้วย โดยการจัดระเบียบสังคมทั้งผี ทั้งคน เปลี่ยนสถานภาพของันต์ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงผี วิญญาณความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติให้เป็นเทวดาในความเชื่อพระพุทธศาสนา และแต่งตั้งให้พระอินทร์ซึ่งเป็นเทวดาในพระพุทธศาสนาให้เป็นหัวหน้าของันต์ ๓๖ องค์ แล้วอัญเชิญันต์ทั้ง ๓๗ องค์ ไปประดิษฐานที่รอบๆ เจดีย์ชเวชิกอง และทรงนำพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ามาทำลายอิทธิพลของพระสงฆ์นิกายอารี โดยทรงโปรดให้พระชินอรหันต์สังคายนาคณะสงฆ์ในพุกาม เพื่อให้พระสงฆ์เหล่านั้นปฏิบัติตนเคร่งครัดในหลักธรรมวินัยของพุทธศาสนานิกายเถรวาท และทรงเปลี่ยนความเชื่อที่ว่ากษัตริย์เป็น

* อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สมมติเทพปกครองแบบเทวราชา เป็นปกครองแบบ**ธรรมราชา** และได้รับชัยชนะที่เรียกว่า “**ธรรม**
วิชัย”

คำสำคัญ: Sociology, จัดระเบียบผี, จัดระเบียบคน

ABSTRACT

In the midst of faiths norms, traditions, and Mahāyāna Buddhist Cultures (Tantra Nikāya) and Hinduism, Anorathāmungchor is the first Burma king that combines and governs the men groups and all main land of Irrawaddy River. Now, He gets faith in Tharavāda Nikāya Buddhist and has already made a unique of religious faith and culture to Bagan Society.

Before Theravāda Nikāya Buddhist will spread to Bagan Kingdom, In-the former, Burmese are influenced by Mahāyāna Buddhist (Tantra Nikāya or Sect) when they have settlement at Yunnan in the southern part of China which by first time, this area belong to the region of influence of Mahāyāna (Tantra Nikāya), when Burmese have been moving down to the upper basin of Irrawaddy River and have influenced by Mahāyāna Buddhist (Tantra Nikāya) which spreads from the north of India passes by Bengal and come to the North of Burma in the Christ 10th decade. In the time of Bagan, this Sangha Nikāya is called “Ārī Nikāya Sangha” Gambhīrasasanawangsa calls this group of Sangha “Samanakuttaka”, Later the Sanghas and Burmese look Ārī Nikāya Sangha “The Ārī Nikāya Sangha like to refuse the teaching of the Buddha and follow along with the line of themselves.

Anorathāmungchor the king is indignant in the religion the people have given worship in that time which is the religion mingled with principle of Mahāyāna Buddhist (Tantra Nikāya) and gets afraid of the folklore Natural power namely worshipping of 36 Nats, So He has to resist power and repute of Ārīnikāya Sangha and all of Nats which He disagrees by managing both ghost and men, changing the status of Nats which the former is just for the ghost. The Soul, the faith, the transcendent sacred thing are raised up to be the Divine in Buddhist believing and appoints the Indra which belongs to the Divine in Buddhist to be the leader of 36

Nats, Then 37 of Nats are invited to set around Shwezigon Ceti (Pagoda) and conveys Tharavāda Nikāya Buddhist to destroy influence of Ārīnikāya Sangha by giving the order to Jinarahant processing a seminar in revising about the group of Sangha in Bagan for taking a strictly practicing of the Sangha in the Vinaya principle of Theravādanikaya Buddhist and changes the believing that the king is hypothesis Deva governed as Devarāja to be governing as Dhammarāja and getting a conquer as called “Dhammavijaya”

Keyword: Sociology, Ghost Management, Men Management.

๑. ปฐมบท: การจัดระเบียบผี จัดระเบียบคน

พงศาวดารพม่า หรือ ยาสะวิน (Yazawin) และตำนานพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท กล่าวไว้ว่า พ่อค้ามอญสองพี่น้องจากบริเวณพม่าตอนล่าง ได้รับเส้นพระเกศาของพระพุทธเจ้านำมาประดิษฐานไว้ในวัดเล็กๆ วัดหนึ่ง ต่อมาสร้างเป็นมหาเจดีย์บรรจุพระเกศาธาตุ (ชเวดากอง) อันมหัศจรรย์ เรื่องในตำนานดังกล่าวอาจเป็นไปได้ เหตุผลประการแรกก็คือ สถานที่สร้างเจดีย์อยู่ในเวลานั้น เป็นที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลมานานหลายพันปีก่อนจะเกิดสันดอนปากแม่น้ำอิรวดี และประการที่สอง คงจะได้มีการค้าตามริมฝั่งทะเลระหว่างฝั่งตรงกันข้ามกันในอ่าวเบงกอล ตำนานชาดกระบี่ไว้อย่างชัดเจนถึงเรื่องพ่อค้าอินเดียเดินทางมาอย่างสุวรรณภูมิ “ดินแดนทอง” ตรงข้ามฝั่งมหาสมุทร แม้ว่าตำนานชาดกได้รวบรวมขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วก็ตาม แต่ก็คงจะแต่งรวบรวมขึ้นอย่างน้อยในสมัยพระเจ้าอโศกผู้ทรงรวบรวมอินเดียให้อยู่ภายใต้การปกครองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ และทรงยกย่องพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติ พระเจ้าอโศกทรงส่งสมณทูตไปยังดินแดนที่ห่างไกลหลายแห่งด้วยกัน สมณทูตคณะหนึ่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ประชาชนในสุวรรณภูมิ เมืองหลวงของสุวรรณภูมิ คือ “เมืองสะเทิม (Thaton)” รัฐมอญในปัจจุบัน

นักปราชญ์ไทยบางท่านอ้างว่า สุวรรณภูมิ คือดินแดนที่เป็นประเทศไทยเวลานี้ และมีเมืองหลวงอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ด้วยเหตุผลที่ได้ขุดพบซากวัตถุโบราณเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ณ ที่นั้นเป็นจำนวนมาก แต่นครปฐมอยู่บนชั้นไปไกลจากทะเลมาก พงศาวดารทั้งของพม่าและสิงหลต่างระบุไว้อย่างชัดเจนว่า เมืองหลวงของสุวรรณภูมิเป็นเมืองท่า อย่างไรก็ตาม สุวรรณภูมิไม่ได้หมายถึงพม่าตอนล่างเท่านั้น แต่หมายถึงดินแดนทั้งหมดที่มีมอญครอบครองอยู่ในขณะนั้น มีศูนย์กลางอยู่ที่ตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่เมืองสะเทิมเป็นหน้าต่างออกสู่ทะเลและสู่ดินแดนของพระพุทธศาสนาอันกว้างใหญ่ในอินเดีย เนื่องจากมอญอยู่ใกล้กับอินเดียที่สุด จึงตกอยู่ใต้อิทธิพลการค้าและวัฒนธรรมของอินเดีย อารยธรรมมอญประกอบด้วยอิทธิพลวัฒนธรรมและความคิดแบบ

อินเดียเป็นส่วนใหญ่ ต่อมามอญก็ถ่ายทอดวัฒนธรรมดังกล่าวไปให้กับชนชาติที่อยู่ใกล้เคียง เช่น ชนชาติเขมรและทิเบต-พม่า และต่อมาก็ให้แก่ชนชาติไทใหญ่ ความบกพร่องอันยิ่งใหญ่ของพวกมอญ ก็คือไม่เคยมีความทะเยอทะยานในด้านการเมือง ดังนั้น จึงไม่เคยแสวงหาอาณาจักรของตนเองผิติดกับพวกเขมร พม่า และไทย^๑

ส่วนเรื่องของมอญสองพี่น้องนั้นมีชื่อจารึกในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา คือตปุสสะ และภัลลิกะ ขวามอญเรียกว่า “ตะเปา” และ “ตะปอ” เป็นชาวอุกกลชนบท ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค กล่าวถึงพ่อค้าสองพี่น้องไว้ว่า “ครั้นล่วง ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากคองไม้มุจลินท์ เข้าไปยังต้นไม้อาชาตนะ แล้วประทับนั่งด้วยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุข ณ คองไม้อาชาตนะ ตลอด ๗ วัน สมัยนั้น พ่อค้าชื่อตปุสสะ และภัลลิกะเดินทางไกลจากอุกกลชนบท ถึงตำบลนั้น ครั้นนั้นเทพยดาผู้เป็นญาติสาโลหิตของตปุสสะ ภัลลิกะสองพ่อค้า ได้กล่าวคำนี้กะ ๒ พ่อค้านั้นว่า ดูกรท่านผู้บริบูรณ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้แรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ คองไม้อาชาตนะ ท่านทั้งสองจงไปบูชาพระผู้มีพระภาคนั้น ด้วยสัตตวง และสัตตูก่อน การบูชาของท่านทั้งสองนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ท่านทั้งหลายตลอดกาลนาน พ่อค้าชื่อตปุสสะ และภัลลิกะจึงถือสัตตวงและสัตตูก่อนเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วถวายบังคม ได้ยินอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง สองพ่อค้านั้นยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ครั้นแล้วได้ทูลคำนับแด่พระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับสัตตวงสัตตูก่อนของข้าพระพุทธเจ้าทั้งสอง ซึ่งจะ เป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนาน^๒

ในพระไตรปิฎกไม่ได้บันทึกไว้ว่าพ่อค้าทั้งสองได้รับเส้นพระเกศาจากพระพุทธเจ้า แต่ในคัมภีร์อรรถกถา พระวินัยปิฎก มหาวรรค บันทึกไว้ว่า “สองพานิชนั้นครั้งประกาศความเป็นอุบาสกอย่างนั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ตั้งแต่วันนี้ไป ข้าพระองค์พึงทำการอภิวาทและยืนรับใคร่เฝ้าพระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงลูบพระเศียร พระเกศาติดพระหัตถ์ ได้ประทานพระเกศาเหล่านั้นแก่เขาทั้งสองด้วยตรัสว่า พวกเธอจงรักษาผมเหล่านี้ไว้ สองพานิชนั้นได้พระเกศาธำรงไว้ได้อภิเษกด้วยอมตธรรม รื่นเริงยินดีถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกลับไป

ประเทศพม่าเป็นรัฐพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เข้ามามีบทบาทจนกลายเป็นศาสนาหลักของพม่าในสมัยที่พุกามเป็นราชธานี นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมาจนถึง ค.ศ. ๑๒๘๗ ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยอาณาจักรพุกามได้ฝากประจักษ์พยานไว้อย่างเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็น

^๑ หม่องทินอ่อง, ประวัติศาสตร์พม่า, แปลโดย พิชรี สุมิตร, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙), หน้า ๔-๕.

^๒ วินย. มหา. (ไทย) ๔/๖/๘.

โบราณสถานทั้งวัดและเจดีย์ขนาดเล็กใหญ่มากมายพันแห่ง จนทำให้ได้รับสมญาว่าเป็น “ดินแดนแห่งเจดีย์ล้านองค์” อาณาจักรพุกามเป็นอาณาจักรแห่งแรกของชาวพม่าบนลุ่มแม่น้ำอิรวดีและมีอำนาจปกครองดินแดนต่างๆ และผู้คนในลุ่มแม่น้ำอิรวดี ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ตลอดระยะเวลา ๒๕๐ ปีอาณาจักรพุกามได้สั่งสมความเจริญรุ่งเรืองในด้านการเมือง การปกครอง สถาปัตยกรรม เศรษฐกิจ ศิลปกรรม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าสมัยพุกามเป็นยุคทองของประวัติศาสตร์พม่า และเป็นต้นแบบให้แก่อาณาจักรของชาวพม่าในสมัยต่อมา

สมัยพุกามพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในประวัติศาสตร์พม่า ทั้งจาริก ชากโบราณสถาน และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่หลงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในพุกามเป็นอย่างดี พระเจ้าอโนรธาเมิ่งซอ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. ๑๐๔๔-๑๐๗๗) ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในพุกาม โดยพระองค์ทรงส่งกองทัพเข้าโจมตีเมืองสะเทิมศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของชาวมอญ ในปี ค.ศ. ๑๐๕๗ และทรงรับพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ามาเป็นความเชื่อหลักในพุกาม พระพุทธศาสนาที่รับมาจากมอญได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวพุกาม พระพุทธศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาบันต่างๆ ในพุกามอย่างใกล้ชิด ทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และยักรวมถึงอาณาจักรสมัยต่อมาที่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมีบทบาทที่สำคัญในประวัติศาสตร์พม่า ประวัติศาสตร์พม่าเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้

๒. การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ

ความเชื่อที่สำคัญในการประดิษฐานพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ การที่พระเจ้าอโศกทรงส่งสมณทูตเดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ในปี พ.ศ. ๒๔๑ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่สาม การทำสังคายนาครั้งนี้พระเจ้าอโศกแห่งแคว้นมคธเป็นองค์อุปถัมภ์ และพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ เมื่อทำสังคายนาเสร็จสิ้น พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระต้องการให้พระพุทธศาสนาทั้งสามคือ ปรียัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองในดินแดนต่างๆ^๓ ดังนั้น พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระขอพระราชทานพระเจ้าอโศกให้ส่งพระเถระที่เป็นลูกศิษย์เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา

^๓ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์), มหาวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๑๘๓.

ดินแดนต่างๆ ๙ แห่ง และหนึ่งในดินแดน ๙ แห่งคือ สุวรรณภูมิ พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระได้ส่งพระมหาเถระทั้งสอง คือ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระไปยังสุวรรณภูมิ นี่เองเป็นเหตุการณ์ในด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะที่ภาคพื้นทวีป ชาวพม่าเชื่อว่าและเข้าใจว่า ดินแดนสุวรรณภูมิที่พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็คือเมืองสะเทิม (Thaton) เมืองท่าของชาวมอญบริเวณอ่าวมะตะมะ ชาวมอญในสมัยโบราณเรียกเมืองนี้ว่า สุธรรมมาติ/ สุธรรมนคร เมื่อครั้งที่พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระเดินทางมายังสุวรรณภูมิกล่าวถึงดินแดนแห่งนี้ว่า “เมืองนั้นตั้งอยู่ใกล้มหาสมุทร ฝิเสื่อน้ำมากินเด็กที่เกิดในพระราชสำนักเสมอ” พระปัญญาสามีผู้แต่งศาสนวงศ์โดยแต่งเป็นภาษามคธเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๖๑ ได้อนุมานทั้งเส้นทางและสถานที่ตั้งของเมืองสุวรรณภูมิ และสรุปว่าสุวรรณภูมิ คือเมืองสะเทิม ว่า

“...อนุมานทาง คือ จากเกาะสีหะไปถึงสุวรรณภูมิ มีระยะทางเท่ากันกับจากเมืองสุธรรมมาถึงสุวรรณภูมิ ประมาณ ๗๐๐ โยชน์ เรือใบใช้ลมแล่นอย่างเดียว แล่น ๗ วัน ๗ คืนถึง มีอยู่คราวหนึ่งปลาโลมาหนูนเรือ ๗ วันถึงเหมือนกัน” ดังนั้นนับว่าจากเมืองสุธรรม ถึงเกาะสีหะ ประมาณ ๗๐๐ โยชน์^๔ เรือใบเวลาแล่นมาถูกลมตรง (แล่นตามลม) ๗ วัน ๗ คืนถึง นี่คือนุมานทาง

อนุมานสถานที่ คือกล่าวกันว่า สุวรรณภูมิอยู่ใกล้มหาสมุทรเป็นเมืองท่าใหญ่ พวกพ่อค้าชาวต่างประเทศมารวมกันที่นั่น เพราะฉะนั้นเด็กผู้ใหญ่ลงเรือสินค้าจากนครจัมปา เป็นต้น มายังสุวรรณภูมิ แม้เมืองสุวรรณภูมิปัจจุบันนี้ก็อยู่ใกล้มหาสมุทร นี่คือนุมานสถานที่...”^๕

๓. ความเชื่อของชาวพม่าก่อนรับพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

ลัทธิบูชาสัตว์

อาณาจักรพุกามตอนต้นนั้นถือว่าเป็นยุคทอง หรือยุคเฟื่องฟูของการบูชาสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมังมหาคีรีนัต ผู้คนทั่วไปต่างยอมรับว่ามังมหาคีรีเป็นนัตหลวงที่อยู่ในฐานะสูงสุดในบรรดานัตหลวงซึ่งมีอยู่เดิม ๓๖ ตน ในจดหมายเหตุของราชสำนักที่เรียกว่านังซิงอะติอะหมัต ระบุว่ากษัตริย์พุกามทุกพระองค์ที่ขึ้นเถลิงราชสมบัติจะต้องเดินทางไปบูชามังมหาคีรีนัต เพื่อขอคำชี้แนะในการปกครองบ้านเมืองและขอให้ช่วยคำจุนราชบัลลังก์เสริมบารมี มังมหาคีรีนัตจึงถือเป็นนัตที่ยิ่งใหญ่ในยุคนั้น

^๔ โยชน์ เป็นหน่วยวัดความยาวของไทย มีระยะเท่ากับ ๔๐๐ เส้น แต่เนื่องจาก ๑ เส้นถูกกำหนดให้เท่ากับ ๔๐ เมตรโดย พระราชบัญญัติมาตราซึ่ง ตวง วัด พุทธศักราช ๒๔๖๖ ดังนั้น ความยาว ๑ โยชน์จึงมีระยะเทียบเท่ากับ ๑๖,๐๐๐ เมตร หรือ ๑๖ กิโลเมตร

^๕ พระปัญญาสามี, ศาสนวงศ์, (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๕๕.

พระพุทธศาสนาหายาน (นิกายตันตระ)

ชาวพม่าได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาหายาน (นิกายตันตระ) เมื่อครั้งที่ตั้งถิ่นฐานที่ยูนนานทางตอนใต้ของจีน ซึ่งบริเวณนี้เป็นเขตอิทธิพลของพระพุทธศาสนาหายาน (นิกายตันตระ) อยู่ก่อนแล้ว เมื่อชาวพม่าอพยพลงมาทางตอนบนของกลุ่มแม่น้ำอิระวดีได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาหายาน (นิกายตันตระ) ๑) เผยแผ่มาจากทางตอนเหนือของอินเดียผ่านมาทางเบงกอล และผ่านเข้ามาทางตอนเหนือของพม่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ สมัยพุกามเรียกพระสงฆ์นิกายนี้ว่า “พระสงฆ์ นิกายอารี” คัมภีร์ศาสนวงศ์เรียกพระสงฆ์พวกนี้ว่า “สมณกุตตะกะ” พระสงฆ์และชาวพม่าในสมัยหลังมองพระสงฆ์นิกายอารีว่า พระสงฆ์นิกายอารีนิยมที่จะปฏิเสธคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และถือปฏิบัติตามแนวทางของตนเอง พระสงฆ์นิกายอารีศรัทธาบูชาเทพเจ้า ๓๐ องค์ และปฏิบัติตามหลักธรรมของตนเอง ๖๖,๐๐๐ ข้อ ศูนย์กลางของพระสงฆ์นิกายอารีอยู่ที่เมืองธมาติ (Thamati) ความเชื่อของพระสงฆ์นิกายอารีส่วนใหญ่เป็นการประกอบพิธีกรรมต่างๆ กษัตริย์พุกามก่อนพระเจ้าอโนรธา มังช่อ ทรงศรัทธาในพระสงฆ์นิกายอารีเป็นอย่างมาก พระเจ้านายองอูสรหันต์ ทรงศรัทธาในพระสงฆ์นิกายอารี พระองค์ได้แต่งตั้งพระสงฆ์นิกายอารีให้เป็นผู้ดูแลเจดีย์ที่เมืองยะเถย และที่เมืองสะเทิม และยังสร้างเจดีย์ ๕ องค์ คือ ปโตคยี ปโตเง ปโตธัมยะ สิ้นสินปโต และเสตติปโต ภายในเจดีย์ประดิษฐานรูปเคารพที่ไม่ใช่วิมูญฉักดิ์สิทธิ์ หรือพระพุทธรูป พระองค์ทรงให้มีการบูชาด้วยข้าวปลาอาหารและสุรา ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน นอกจากนี้ พระสงฆ์นิกายอารียังมีอิทธิพลต่อชาวพุกามทั่วไปอีกด้วย

“...พระสมณกุตตะกะให้โอวาทแก่ผู้ที่เข้าไปหาตนเองด้วยมัจฉาวาทะ (ลัทธิผิด) เป็นต้น ว่า ผู้ใดทำบาปปาณาติบาต สวดบริบทนี้จะพ้นบาป ผู้ใดทำอนันตริยกรรม ชำมารดาบิดา ใคร่พ้นจากอนันตริยกรรม สวดบริบทนี้ก็พ้นได้ ถ้าจะทำพิธีกรรมสมรส ต้องมอบตัวแก่อาจารย์ก่อน”^๖

พิธีกรรมอย่างหลังนี้เรียกว่า “การทำลายพรหมจรรย์” พระสงฆ์นิกายอารีเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดทั้งกษัตริย์ ขุนนาง เศรษฐี ประชาชนทั่วไป หากผู้ใดละเว้นจากพิธีกรรมนี้จะถือว่ามีบาปเป็นอย่างยิ่ง และกษัตริย์ทรงลงพระอาญาอย่างรุนแรง

๔. เมื่อพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้าสู่พุกามอย่างเป็นทางการ

พระเจ้าอโนรธามังช่อเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งของประวัติศาสตร์พม่า พระองค์ปกครองพุกามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ พระองค์เป็นพระโอรสของพระเจ้ากุนซอกยอของพยู กับ

^๖ พระปัญญาสามี, ศาสวงศ์, หน้า ๘๕.

พระนางมยอปปยีนสี เดิบโตขึ้นมาในวัดที่พระบิดาทรงผนวช ได้รับการศึกษาด้านอักษรและการทหารเป็นอย่างดี เมื่อทรงเติบโตใหญ่ก็ทรงชิงราชบัลลังก์คืนจากพระเจ้าโสกกะเต ซึ่งได้เคยชิงราชสมบัติจากพระบิดาพระองค์ พระเจ้าอโนรธามังช่อได้ยกกองทัพมายังพุกามและส่งสารท้ารบไปยังพระเจ้าโสกกะเต เพื่อให้พระเจ้าโสกกะเตคืนพระราชบัลลังก์แก่พระบิดาของพระองค์ หรือจะทำสงครามกับพระองค์ พระเจ้าโสกกะเตตอบตกลงทำสงครามกับพระเจ้าอโนรธามังช่อ และถูกพระเจ้าอโนรธามังช่อสังหาร พระเจ้าอโนรธามังช่อได้นำราชบัลลังก์ถวายคืนแก่พระบิดา แต่พระเจ้ากุชอกยองพยูได้ปฏิเสธเนื่องจากทรงมีพระชนม์มากแล้ว และทรงให้พระเจ้าอโนรธามังช่อขึ้นครองราชย์แทนพระองค์ พระเจ้าอโนรธามังช่อขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์พุกามในปี ค.ศ.๑๐๔๔

เมื่อพระเจ้าอโนรธามังช่อทรงปกครองอาณาจักรพุกาม พระองค์ทรงจัดการปัญหาภายในอาณาจักรพุกามให้สงบเรียบร้อย เมื่อภายในอาณาจักรมีความมั่นคงแล้วสิ่งที่พระองค์ทรงปฏิบัติคือการขยายดินแดนออกไป สิ่งที่สำคัญคือการรวบรวมกลุ่มคนและดินแดนต่างๆ ในบริเวณแม่น้ำอิรวดีให้อยู่ภายใต้การปกครองของพุกาม นโยบายที่พระเจ้าอโนรธามังช่อทรงใช้ในการขยายดินแดนคือการอ้างสิทธิธรรมในพระพุทธศาสนาในการโจมตีและยึดครองดินแดนต่างๆ ดินแดนที่สำคัญที่พระเจ้าอโนรธามังช่อขยายอำนาจไปปกครองคือเมืองสะเทิม พระองค์ทรงมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นอย่างยิ่ง และจากการที่พระชินอรหันต์แนะนำให้พระองค์อัญเชิญพระไตรปิฎกมายังพุกามเพื่อเป็นตำราที่ใช้ในการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง การประดิษฐานพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในพุกาม พระองค์ทรงส่งขุนนางผู้มีความรู้ความสามารถพร้อมด้วยของกำนัลไปเข้าเฝ้าพระเจ้ามनुหะกษัตริย์สะเทิม เพื่อขออัญเชิญพระไตรปิฎกมาประดิษฐานยังพุกาม พระเจ้ามनुหะทรงปฏิเสธคณหตุของพระเจ้าอโนรธามังช่อด้วยถ้อยคำที่ดูถูกพระองค์ทรงโกรธแค้นเป็นอย่างยิ่ง ทรงส่งแม่ทัพที่เก่งกล้าทั้งสี่นำทัพไปโจมตีเมืองสะเทิม กองทัพของพระเจ้าอโนรธามังช่อสามารถยึดครองเมืองสะเทิมและยังได้นำพระไตรปิฎก รวมถึงจับพระเจ้ามनुหะกษัตริย์เมืองสะเทิมลามาโซ่ตรวนทองคำ และพระบรมวงศานุวงศ์ประทับข้างมายังพุกาม และยังได้กวาดต้อนชาวเมืองสะเทิม พระสงฆ์ นักปราชญ์ ช่างเขียนจารึก ช่างฝีมือด้านต่างๆ มายังพุกาม ชาวเมืองสะเทิมที่ถูกกวาดต้อนมาได้เข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการสร้างความเจริญให้กับพุกาม การโจมตีเมืองสะเทิมของพระเจ้าอโนรธามังช่อจึงสร้างประโยชน์ให้กับพุกามสองด้านคือได้รับพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่พุกามได้รับจากการโจมตีเมืองสะเทิม คือวัฒนธรรมมอญ ชาวมอญได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวพม่าได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมของชาวมอญซึ่งมีความเจริญกว่านำไปสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับอาณาจักรพุกาม ในช่วงต้นของอาณาจักรพุกามได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมมอญ ทั้งด้านศิลปกรรม

สถาปัตยกรรม ภาษา การเมืองการปกครอง และพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท จนมีคำกล่าวว่า “ชาวพม่ารับขนมะอญ แต่หากต้องพ่ายแพ้ทางวัฒนธรรมให้กับมอญ”

๕. อันว่า “ผีตายโหง” นั้นหรือ ชื่อว่า “นัต”^๗

คำว่า “นัต” นั้น ปราชญ์ชาวพม่าเชื่อว่าคำนี้จะมาจากคำในภาษาบาลีว่า “นาคะ” หมายถึง “ผู้เป็นที่พึ่ง” ในตำราประวัติศาสตร์เก่าแก่เล่มหนึ่งของพม่า คือโวหารลีนตลทิปนี แต่งโดยมหาเชยสงขยา และในสารานุกรมพม่า เล่ม ๖ ได้นิยามคำว่านัตไว้ในทำนองเดียวกัน โดยจัดแบ่งนัตไว้ ๓ ส่วน คือ วิสุทธินัต คือผู้บริสุทธิ์ อันหมายถึง พระพุทธเจ้า ปัจเจกพุทธ และพระอรหันต์ ๑ อุปปัตตินัต คือ เทวดาและพรหมที่อยู่บนสรวงสวรรค์ ๑ และสมมุตินัต คือ พระราชา พระราชินี ตลอดจนจนาบุตรราชธิดา ๑ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเทพประจำจักรวาลว่าเป็นนัต อาทิ เทพประจำดาวนพเคราะห์ สุริยเทพ จันทรเทพ อัคนีเทพ และวาโยเทพ ดังนั้น “นัต” ตามนัยของคำว่า “นาคะ” นี้ ก็คือเหล่าเทพเทวดาบนชั้นฟ้าตลอดถึงผู้ประเสริฐและผู้ทรงอำนาจบนโลกมนุษย์ถือเป็นนัตตามโลกทัศน์ในพระพุทธศาสนา ส่วนพจนานุกรมพม่า กล่าวถึงนัตไว้ ๓ นัย ได้แก่

๑. เทพอุปปัตติทรงฤทธิ์ผู้คุ้มครองมนุษย์

๒. วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของผู้ตายร้าย (ตายโหง)

๓. คำขยายสิ่งซึ่งอุบัติขึ้นเอง อาทิ นัตสะบา “ข้าวนัต-ข้าวป่า”(นัต+ข้าว) และ นัตเยตะวิง “สระนัต-สระธรรมชาติ (นัต+น้ำ+ป่อ) เป็นต้น

สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติจึงถือว่าเป็นด้วยอำนาจแห่งนัต ฉะนั้น นัตตามคติความเชื่อของชาวพม่าจึงหมายถึงผู้ทรงฤทธิ์ เป็นได้ทั้งเทพยดาและวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ แต่ไม่รวมถึงพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ตลอดจนพระราชา หรือราชตระกูล

นัตในสังคมพม่าปัจจุบันที่จะกล่าวถึงในบทความนี้เป็นนัตในความหมายของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของผู้ตายร้าย (ตายโหง) เป็นภูตผีที่เป็นที่พึ่งของปวงชนทั่วไป นัตที่เป็นภูตผีนี้จะมีฐานะกึ่งเทพกึ่งผี คืออยู่ระหว่างเทพและผี มีระดับสูงกว่าผีทั่วไป แต่มีเทียบเท่าเทวดา นัตจึงไม่ใช่ผีธรรมดาสามัญอย่างที่เรียกในภาษาพม่าว่า ตะเซ หรือ ตะแย หากแต่ว่าเป็นวิญญาณของมนุษย์ผู้ตายจากด้วยภัยอันร้ายแรง ผู้คนให้ความเคารพบูชา และมีพิธีเข้าทรงลงผี ด้วยเชื่อว่านัตจะให้ความช่วยเหลือและคุ้มกันภัยในหมู่ผู้ศรัทธากราบไหว้ อีกทั้งเหล่าสาวกของนัตจะต้องนอบน้อมต่อนัตดุจเจ้า เวลาพูดคุยกับนัตผ่านร่างทรงก็ต้องกล่าววาจาด้วยภาษาชั้นสูงอย่างพูดกับพระราชา ตลอดจนให้ความยำเกรงต่อศาลซึ่งเป็นที่สถิตยของนัต ไม่สวมรองเท้าเข้าศาลนัต และไม่แสดงอาการลบหลู่ นัตจึงเป็นผีที่มีฐานะและบทบาทดุจเดียวกับผีเจ้าพ่อเจ้าแม่ของไทย

^๗ บุญยงค์ เกศเทศ, อรุณรุ่งฟ้าฉาน เล่าตำนานคนไท, (กรุงเทพฯ:หลักพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๖.

การก้าวเข้าสู่สภาวะแห่งความเป็นนัต

ชาวพม่าเชื่อว่ามนุษย์เราประกอบด้วยร่างกายที่เรียกว่า โกกายะและขวัญที่เรียกว่า เละปยา เมื่อตายไปขวัญจะกลายเป็นดวงวิญญาณล่องลอยอยู่ในโลก สามารถให้คุณให้โทษแก่ผู้คนทั่วไปได้ หรืออาจสิงเข้าร่างของผู้อื่นบังคับให้ผู้นั้นกระทำการสิ่งต่างๆ ตามความประสงค์ของดวงวิญญาณ และเมื่อพิจารณาสภาพการกลายเป็นนัตของคนพม่าแล้ว จะเห็นว่าสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณคือธาตุที่ไม่ดับสูญ ในหนังสือ โตงชะคะคุณิจมั่ง หรือ นัต ๓๗ ตน เขียนโดยอุโพจา ได้บรรยายสภาวะการเข้าสู่การเป็นนัตไว้ว่า

“...เรื่องการกลายเป็นนัตนั้นจดจำและเชื่อกันว่า ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นคนเผ่าพันธุ์ใด กษัตริย์ หรือสามัญชน มั่งมี หรือยากไร้ หญิง หรือชาย เด็ก หรือผู้ใหญ่ หากแต่เป็นผู้ที่คนทั่วไปยกย่อง ยึดเป็นที่พึ่งได้และเป็นผู้ที่มีความเมตตา ยามตายก็จากไปอย่างน่าเวทนา เมื่อผู้คนทั่วไปรับรู้ จึงบังเกิดความสะเทือนใจ โงะจันกันไปทั่ว วิญญาณของผู้นั้นจึงกลายเป็นนัต...”

เมื่อพิจารณาประวัติของนัตแต่ละตน พบว่านัตส่วนใหญ่ถูกฆ่าตายบ้าง ฆ่าตัวตายบ้าง งูกัดตายบ้าง เสือขบตายบ้าง พลัดตกจากชิงช้าสิ้นใจตายบ้าง ตรมใจตายบ้าง เมามึนเมาเหล้าตายบ้าง ตายด้วยพิษไข้โรคบิด และด้วยโรคเรื้อนบ้าง ล้วนเป็นการตายผิดธรรมดาโดยอาการร้ายทั้งสิ้น ลักษณะการตายเช่นนี้เป็นตายที่น่าเวทนา อีกทั้งส่วนใหญ่เข้าข่ายการตายโหง ชาวพม่าจึงเรียกนัตเหล่านี้โดยรวมว่า นัตเซง หรือ “นัตที่ตายร้าย หรือตายโหง” แตกต่างจากนัตที่เป็นเทพยดาด้วยบุญญาภพ อย่างไรก็ตามเชื่อว่าผีตายร้ายทุกคนจะต้องกลายเป็นนัตไปเสียหมด นัตยังจะต้องมีตำนานที่สะเทือนใจนำมาเล่าลือสืบต่อกันในวงกว้าง เชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์ และเป็นที่พึ่งของผู้คน หากครอบครัวประกอบเหล่านี้นี้จึงจะเรียกว่านัต ตามนัยของผีอารักษ์ที่ชาวบ้านทั่วไปรับรู้

ชาวพม่าเชื่อว่าในธรรมชาติมีทั้งผีดีและผีไม่ดี ผีเป็นผู้ลบล้างทั้งความสงบสุขและก่อทุกข์ต่อผู้คน ดังนั้น เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข หรือยามเมื่อต้องการให้พ้นจากทุกข์ภัย จึงทำการเซ่นสรวงบัตพลีทั้งผีดีและผีร้ายนั้นตามอภิปาของตน มีการถวายข้าวตอกดอกไม้และอาหารนานาชนิด เพื่อแสดงความเคารพและหวังความคุ้มครองเป็นการตอบแทน มีการเซ่นไหว้ผีเรือน ผีหมู่บ้าน ผีป่า ผีดอย ผีฟ้า ผีฝน ผีนา ผีเจ้าที่ ตลอดจนดวงเดือนและดวงตะวัน ที่เชื่อว่าช่วยดูแลภาวะแวดล้อมให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตได้อย่างอยู่รอดปลอดภัย ผีเหล่านี้คือผู้อารักษ์ และถือเป็นนัตดั้งเดิมของชาวพม่า ต่อเมื่อศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามาสู่สังคมพม่า ชาวพม่าจึงรับเทพของพราหมณ์เข้าในวงศันต์ของตน เกิดนัตเชื้อสายพราหมณ์ขึ้นมา อาทิ พิสสโน หรือพระวิษณุ ปรเมสวา หรือพระอิศวร มหาปิ่นแน หรือพระพิฆเนศ และเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามารุ่งเรืองในพม่า จึงได้มีนัตพุทธเพิ่มเข้ามา อาทิ ตะจามัง คือท้าวสักกะ หรือพระอินทร์ และสุรัสสดี คือ เทวีผู้ดูแลพระไตรปิฎก เป็นต้น พม่าจึง

มีทั้งนัตท้องถิ่นดั้งเดิมและนัตต่างท้องถิ่นที่เข้ามาในภายหลัง นอกจากจำแนกนัตในสังคมพม่าตามความเชื่อของแต่ละศาสนาและพัฒนาการทางสังคมนั้นแล้ว ชาวพม่ายังจำแนกนัตทั้งหลายตามความสัมพันธ์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาอีกด้วย

นัตนอก ๓๗ ตนที่กล่าวมานั้น มีถึง ๓๖ ตน ที่เป็นนัตที่เข้าสู่สภาพนัตโดยอาการตายร้าย (นัตเซง) และมีพระอินทร์เท่านั้นที่เป็นเทวราช ในหมู่ที่ตายร้ายนั้น มิได้จำกัดกำเนิดเดิมของนัตว่าต้องเคยอยู่ในตระกูลสูง อุโฆจา ได้จำแนกนัตดังกล่าวในลักษณะต่างๆ ไว้ กล่าวคือ ในจำนวนนัตนอก ๓๖ ตนดังกล่าวนั้น เป็นชาย ๒๖ และเป็นหญิง ๑๐ ที่เป็นกษัตริย์มี ๑๐ ตน เป็นราชบุตรและราชธิดา ๖ ตน เป็นมเหสี ๖ ตน เป็นอำมาตย์และข้าราชการบริพาร ๘ ตน เป็นพ่อค้าและคนยากไร้ ๖ ตน นัตเหล่านี้เป็นชนชาติพม่าถึง ๒๘ ตน นอกนั้นเป็นชนต่างชาติพันธุ์ ได้แก่ เป็นเชื้อสายมอญ ๒ ตน มีเชื้อสายแขก ๒ ตน เป็นไทใหญ่ ๑ ตน เป็นไทยยวน ๑ ตน (ระบุว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายพม่าเรียกพระนามว่า พระสัง เข้าใจว่าเป็นพระเมกุฏิ สิ้นชีวิตด้วยโรคบิด ในปี ค.ศ. ๑๕๕๘ ขณะเป็นตัวประกันอยู่ในพม่า) และเป็นพราหมณ์ ซึ่งไม่ระบุชนชาติ ๒ ตน มีนัตนอกที่จบชีวิตในขณะครองสมณเพศ ๓ ตน เป็นภิกษุ ๑ และสามเณร ๒ หากจำแนกตามลักษณะการจบชีวิต อาจจำแนกเป็นถูกฆ่าตาย ฆ่าตัวตาย สัตว์ร้ายขบกัด และตรอมใจตาย ๒๒ ตน ตายด้วยพิษไข้ ๑๑ ตน ตายเพราะเมาฝิ่นและเมาเหล้า ๒ ตน และตายด้วยโรคเรื้อน ๑ ตน ท้องถิ่นของนัตแต่ละตนตามตำนานจะต่างกัน แต่ส่วนใหญ่มีกำเนิดแถวเมืองพุกาม ซึ่งมีถึง ๑๒ ตน รองลงมาอยู่ที่อังวะ มี ๘ ตน กำเนิดที่ตะกอง มังดง ตองอู ถิ่นละ ๓ ตน และมีกำเนิดในถิ่นอื่นอีก ๗ เมืองๆ ละ ๑ ตน คือ เมืองสะเทิม ปิงยะ เชียงใหม่ อุกกะลาปะ ปูแต๊ะ กะตุ ปิงแล (หมายถึงทะเล) อย่างไรก็ตามนัตดังกล่าวถือว่าเป็นนัตที่เคยเลื่องลือในแถบเมืองพุกามทั้งสิ้น

ปัจจุบันนัตในคติความเชื่อของชาวพม่านั้นมีจำนวน ๑๑๑ องค์ หรือตน นับรวมทั้งนัตพุทธนัตใน และนัตนอก ซึ่งมีฝ่ายละ ๓๗ ส่วนที่เป็นนัตนอกซึ่งผู้คนนิยมบูชาและเชิญประทับทรงนั้น ปัจจุบันมีจำนวนเกินกว่า ๓๗ ตน ทั้งนี้เพราะนัตนอกดังกล่าวได้พัฒนาแปรเปลี่ยนไปตามกระแสสังคม จึงมีนัตหลายตนที่ไม่ได้อยู่ในทำเนียบนัต ถึงกระนั้นชาวพม่าก็ยังคงเรียกนัต ๓๗ ตนดั้งเดิม อย่างไรก็ตามนัตที่ขึ้นทำเนียบบางตนแทบจะหายไปจากความทรงจำของผู้คน ในขณะที่นัตนอกทำเนียบจำนวนหลายตนกลับเป็นที่รู้จักดีกว่านัตที่อยู่ใน ทำเนียบเสียอีก

๖. คนขอจัดระเบียบ (ผี) เทียบชั้นองค์กร

นักสังคมวิทยาได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์สังคม ซึ่งการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อจะได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดผลต่อการมีชีวิตที่รอด และความป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แต่เนื่องจากลักษณะทางธรรมชาติของ

มนุษย์บางประการ มีสภาพที่ไม่แตกต่างไปจากสัตว์ประเภทอื่นๆ เช่น ความต้องการที่จะทำอะไรตามความคิด และจิตใจของตนเอง ความต้องการในเรื่องอำนาจและความเป็นใหญ่ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ไม่สามารถดำเนินไปได้ ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยเกิดความวุ่นวายในด้านต่างๆ นั้น การกดขี่ข่มเหงซึ่งกันและกัน การเอารัดเอาเปรียบกัน และบางครั้งอาจนำไปสู่การต่อสู้ประหัตประหารกันขึ้น ดังนั้น มนุษย์จึงได้คิดแนวทาง หรือวิธีการ ตลอดจนเครื่องมือต่างๆ มาใช้ในการจัดระเบียบทางสังคม และกำหนดกระบวนการทางสังคมขึ้นเพื่อควบคุมสมาชิกในสังคมให้มีความสัมพันธ์กันภายใต้แบบแผนและกฎเกณฑ์เดียวกัน เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม ผ่านกระบวนการ หรือแนวทางในการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเจริญก้าวหน้าต่อไป^๔

บลูม และเซลส์นิกซ์ (Broom & Selznick) ได้แบ่งระดับของการจัดระเบียบทางสังคมไว้ว่ามี ๓ ระดับ คือ ๑. ระดับบุคคล (Interpersonal) เป็นระดับขั้นพื้นฐานที่สุดของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลสองคนมีความสัมพันธ์บางประการต่อกัน อาจจะเป็นความสัมพันธ์ได้ทั้งแบบเป็นกันเอง และไม่เป็นกันเองก็ได้ ๒. ระดับกลุ่ม (Group) เป็นความสัมพันธ์ของสมาชิกต่างๆ ที่รวมกันเป็นกลุ่ม อันจะทำให้เกิดความมั่นคงของกลุ่ม หรือการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม ๓. ระดับสังคม (Social Order) จะเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของสังคมทั้งหมด มักจะมีการจัดระเบียบทางสังคมที่ชัดเจน และมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน^๕

เมื่อพระเจ้าอโนรธามังช่อได้ทรงปกครองแผ่นดินพุกามโดยสมบูรณ์ และหันมานับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างมั่นคงและจริงจัง โดยการแนะนำของพระชินอรหันต์ สิ่งซึ่งนับเป็นอันดับต้นๆ ที่พระองค์ทรงกระทำนั้นก็คือ การสลายอำนาจของนัต และอำนาจของพระสงฆ์ นิกายอารีในพุกาม

ความเชื่อถือนัตในแผ่นดินพุกามมีนัยว่ารุ่งเรืองมาโดยตลอด ตราบจนกระทั่งมาถึงสมัยของพระเจ้าอโนรธามังช่อ ความเชื่อดังกล่าวน่าจะได้รับความกระทบกระเทือนอย่างแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในมังมหาคีรี ตามที่พระเจ้าอโนรธามังช่อได้นำพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาสู่พุกามด้วยความช่วยเหลือของพระชินอรหันต์ หรือพระธรรมทัสสีเถระนั้น พระองค์ทรงให้ยกเลิกพิธีบูชาสัตว์ที่เขาโปปา และรวบรวมนัตทั้งหลายมาไว้ที่เจดีย์เวชีกองให้ทำหน้าที่เฝ้าพระเจดีย์ แทนที่จะประทับอยู่ที่ภูเขาโปปา พร้อมกันนั้นยังกำหนดให้ท้าวสักกะ หรือตะจามังซึ่งก็คือพระอินทร์ขึ้นเป็นประธานแห่งนัตทั้งหลาย ลดฐานะมังมหาคีรีลงเป็นเพียงนัตอันดับสองรองจากตะจามัง ซึ่ง

^๔ ผศ.สุรพงษ์ ลือทองจักร, **หลักมานุษยวิทยาและหลังสังคมวิทยา**, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๓.

^๕ Broom, Leonard & Selznick, Philip, **Sociology**. (New York: Harper and Row Publishers, 1979), p. 15.

เท่ากับเป็นการปรับโลกทัศน์ของราษฎรจากเดิมที่เคยนับถือมังมหาคีรี เป็นนัตสูงสุดมาเป็นนับถือพระอินทร์แทน ดังนั้น นัตท้องถิ่นจากเดิมที่มี ๓๖ ตน จึงกลายเป็นนัต ๓๗ การขยายวงศัสนัตเป็น ๓๗ พร้อมกับยกพระอินทร์ซึ่งเป็นผู้ดูแลพระพุทธศาสนาให้เป็นนัตสูงสุดนั้น เท่ากับเปลี่ยนฐานะของนัตท้องถิ่นที่เคยดูแลบ้านเมืองและราษฎรโดยตรง มาเป็นผู้ดูแลพระศาสนาแทน วิถีพุทธและการบูชาพระเจดีย์จึงเป็นสิ่งทดแทนอำนาจนัตแห่งภูเขาโปปา นอกจากนี้ยังกล่าวว่าพระเจ้าอโนรธามังข่อได้สั่งให้ทำลายศาลนัตทั้งหลายที่อยู่ตามใต้ต้นไม้และในบริเวณหน้าบ้านราษฎรจนสิ้น การกำจัดศูนยรวมนัตที่ภูเขา โปปา ตลอดจนการรื้อทำลายศาลนัตนั้น ถือเป็นการปฏิวัติความเชื่อของราษฎร จากพึ่งนัตมาพึ่งพระพุทธศาสนา และเป็นการจัดระเบียบสังคมใหม่ ลดอำนาจพระสงฆ์ภิกษุอาวรี หันมาส่งเสริมพระภิกษุเถรวาท และการบูชาพุทธเจดีย์ อีกทั้งเข้าใจกันว่าพระเจ้าอโนรธามังข่อ ดำริการนี้ก็อาจด้วยทรงมีอุบายที่จะกำจัดฐานของพวกคิทธิขบถที่มักไปซ่องสุมกันอยู่ ณ ภูเขาโปปา (Popa)^{๑๐} ซึ่งหากเป็นดังนั้นก็นับว่าเป็นการใช้กลยุทธ์ทางการเมืองการปกครองที่ลุ่มลึกทีเดียว

มาตรการคุมเข้มทั้งผี ทั้งคน

พระเจ้าอโนรธามังข่อทรงตระหนักว่ามาตรการที่รุนแรงจำเป็นสำหรับสร้างชาติใหม่ พระองค์ไม่เคยยอมรับพิธีการเกี่ยวกับกษัตริย์เป็นเทพเจ้า และไม่โปรดแม้แต่พระเจ้าต่างๆ ที่ประชาชนนับถือ มีผู้กล่าวว่าพระองค์ทรงนโยบายเทพเจ้าต่างๆ ด้วยสันทวนของพระองค์ พระองค์ได้รับความสำเร็จดังประสงค์ แต่ต้องเสียความนิยมชมชื่นในพระองค์เอง ประชาชนยกย่องและกลัวเกรงพระองค์เป็นอย่างยิ่ง แต่ไม่รักพระองค์เลย

อย่างไรก็ตามความพยายามลดละความเชื่อถือนัตในหมู่ประชาชนโดยพระเจ้าอโนรธามังข่อนั้นดูจะไม่ประสบผลสำเร็จนัก แท้ที่จริงแล้วชาวบ้านยังไม่อาจละทิ้งความเชื่อถือนัตลงได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชาวบ้านยังเชื่อว่านัตเป็นผู้ที่จะช่วยตอบสนองความต้องการ การในชีวิตประจำวันได้ดี จึงแอบบูชานัตกันในเรือนตนและรับเอามังมหาคีรีมาเป็นนัตเรือน เรียกว่า เองตะวีนัต หรือ เองตะวีนังมหาคีรีนัต โดยเชื่อกันว่านัตเรือนนี้จะคอยช่วยปกป้องคุ้มครองบ้านและคนในครอบครัว มังมหาคีรีจึงเปลี่ยนหน้าที่จากที่เคยดูแลบ้านเมืองมาเป็นนัตดูแลบ้านเรือน แทน

สุดท้ายพระเจ้าอโนรธามังข่อทรงใช้กลยุทธ์การจัดระเบียบนัต โดยการจัดโครงสร้างของนัต เช่น นัตเชื้อชาติมอญ นัตเชื้อชาติไทใหญ่ นัตเชื้อชาติไทยญวน นัตเชื้อชาติแขก เป็นต้น แล้วมอบหมายให้ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลปกป้องชาวพุกาม เช่น นัตโปปาแมตอ เป็นนัตผู้เคร่งในพระศาสนา, นัตมังมหาคีรี เป็นนัตดูแลสันติสุขในเรือน, นัตชเวพิญญ์นอง เป็นนัตช่วยเหลือในคดีความ, นัตอะเมเยยง เป็นนัตเจ้าแม่ผู้ขานาญสมุนไพรและการคลอดบุตร, นัตนังกะไร เป็นนัตเจ้าแม่ผู้ช่วยเหลือการค้าขาย, นัตซิงแนมิ เป็นนัตที่ช่วยเหลือในด้านการเล่าเรียน, นัตอะเมจาง เป็นนัตที่ให้

^{๑๐} โปปา ภาษาสันสกฤต แปลว่า ดอกจำปา เนื่องจากเคยมีต้นจำปาขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก หรือเรียกอีกชื่อว่า “ภูเขาดอกจำปา” มีความสูงประมาณ ๑,๕๑๘ เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ในอดีตเคยเป็นภูเขาไฟ แต่ปัจจุบันได้ดับไปแล้ว อยู่ห่างจากเมืองพุกามราว ๕๐ กิโลเมตร

ความกล้า, และนัตปะคันอุมังจ่อ หรือปะคันมังจีที่รู้จักกันดีในชื่อว่าโกจีจ่อ เป็นนัตชอบความสนุกสนาน กินเหล้าเมายา ชอบพนันชนไก่ และเล่นหมากทอยอยู่เป็นนิจ นัตตนนี้นับเป็นขวัญใจพวกนักเสี่ยงโชคและนักการพนัน นอกจากนี้มีนัตในที่อยู่ฝ่ายพุทธองค์หนึ่งที่ชาวพม่านิยมบูชากันมาก คือ สุรัสสดี แม้จะถือเป็นเทวีผู้คอยดูแลพระไตรปิฎกก็ตาม แต่ยังได้รับความเชื่อถือว่าเป็นเทวีแห่งการทำงานที่แม่นยำอีกด้วย (Put the right ghost on the right job)

เมื่อพระเจ้าอโนรธามังช่อได้ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทให้เป็นศาสนาประจำชาติอย่างเป็นทางการนั้น พระองค์ได้รับคำแนะนำจากพระชินอรหันต์ซึ่งพระองค์ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราชในอาณาจักร และพระองค์ทรงเป็นผู้เคร่งครัดในกฎเกณฑ์ข้อบังคับมากไม่ผ่อนปรนให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและลงโทษผู้ที่ประพฤติผิดระเบียบแบบแผนอย่างรุนแรง พระองค์ทรงจัดการกับพระสงฆ์นิกายอารี หรือลัทธิอะเยจีฝ่ายค้านอย่างรอบคอบ ตลอดจนฤาษี ชีพราหมณ์ที่ประพฤติผิดนอกรีตนอกรอย ตัดศีรษะผู้นำทั้งหลาย แล้วนำเอาตำแหน่งและยศศักดิ์ไปให้กองทหาร ตามพงศาวดารกล่าวไว้ว่า พระสงฆ์นิกายอารีมีกำลังกายที่เข้มแข็งได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี จึงสามารถสู้รบจนหลังช้างได้ดีมาก แม้กระนั้นพระองค์ก็ต้องยอมประนีประนอมกับผู้ที่ไม่นับถือปฏิบัติผิดๆบ้าง แม้จะต้องใช้มาตรการเด็ดขาดบ้างก็ตาม แต่พระองค์ก็สามารถยกพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติของชาวพุกามได้เป็นผลสำเร็จ

๗. คน กับ ผี แอบป้ออยู่ร่วมกัน

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในห้วงมนุษย์ แต่ก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ควบคุมไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะเกิดความขัดแย้งและความเดือดร้อนไม่ได้ ถ้าหากเราเข้าใจความหมาย ความสำคัญ และความเป็นมาในอดีตจนถึงปัจจุบันของสิ่งที่เป็วัฒนธรรมดีพอ โดยที่รู้ว่าอะไรควรเปลี่ยนแปลงไปหรืออะไรไม่ควรเปลี่ยน”

ภายใต้ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท สังคมพุกามยังคงแฝงกลิ่นอายความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาผีเป็นมูลเดิมอยู่ไม่น้อย และที่ปรากฏเป็นภาพเด่นชัดสะดุดตา ก็คือการบูชา นัต พระเจ้าอโนรธามังช่อได้ยกเลิกพิธีบวงสรวงนัต ณ ภูเขาโปปานั้นแล้วก็ตาม แต่พระองค์คงไม่อาจต้านกระแสความเชื่อของชาวบ้านได้ ในทางกลับกันชาวบ้านกลับอัญเชิญนัตมาบูชากันในบ้านและยังคงจัดงานลงทรงนัต สืบมางานลงผืนตึงจึงไม่ได้สูญไป แต่กลับกระจายไปทั่วหนแห่ง นัยว่าเนื่องจากนัตกะต่อ หรือร่างทรงต้องแยกย้ายกันออกจากภูเขา โปปาไปอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ และในยุคของพระองค์เองนั้น ยังปรากฏว่าได้เกิดมีงานบวงสรวงนัตแห่งใหม่ขึ้น ณ หมู่บ้านต้องปะโยง เขตเมืองมัตตะยา ปัจจุบันหมู่บ้านนี้อยู่ห่างจากมณฑลพะเยาไปทางเหนือราว ๒๐ กิโลเมตร

จะเห็นได้ว่าแม้พระเจ้าอโนรธามังช่อจะทรงพยายามลดบทบาทนัตหลวงอย่างมั่งมหาศิริลงได้ในระดับหนึ่งก็ตาม แต่ก็เกิดมีนัตหลวงตนใหม่ขึ้นมาทดแทน คือนัตสองพี่น้องขเวพิณคู่นี้ ปัจจุบัน

บรรดาร่างทรงหรือนัตกะต่อทั้งหลายจะต้องมาเช่นไต้หวันคู้กันเป็นประจำทุกปี อีกทั้งชาวบ้านก็นิยมกราบไหว้บูชา นัตสองพี่น้องนี้มาจนถึงปัจจุบันเช่นเดียวกับมังมหาคีรี ต่างกันเพียงที่มังมหาคีรีได้กลายเป็นนัตเรื่อน ส่วนสองพี่น้องชเวพิญกลายเป็นนัตครูของพวกนัตกะต่อ ในเดือนกรกฎาคมของทุกปีจะมีงานฉลองอันยิ่งใหญ่ที่หมู่บ้านต่งปะโยง ที่ซึ่งกล่าวว่ นัตสองพี่น้องนั้นต้องโทษประหารให้เป็นนัตเฝ้าเจดีย์ จะเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นนัตมังมหาคีรีหรือนัตสองพี่น้องชเวพิญก็ตาม ต่างก็ถูกระบุว่าพระเจ้าอโนรธามังช่อได้ทรงมอบหมายให้เป็นนัตเฝ้าพระเจดีย์และปกป้องพระพุทธศาสนา จึงอาจอนุมานได้ว่าความพยายามเช่นนี้แม้ว่าจะไม่ถึงกับทำลายความเชื่อเดิม ของชาวบ้านที่มีต่อนัตได้จนหมดสิ้น แต่ก็คงช่วยให้ชาวบ้านมีโอกาสใกล้ชิดพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นด้วย ในเมื่อนัตยังต้องดูแลพระพุทธศาสนา ชาวบ้านก็จำเป็นต้องเปลี่ยนท่าทีเข้าวัดเข้าวาได้ไม่มากนักน้อย และอาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้อีกว่า ตำนานนัตมังมหาคีรีและนัตสองพี่น้องชเวพิญนั้น ต่างเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐในเชิงปรีชา และถูกควบคุมให้อยู่ภายใต้อำนาจรัฐโดยทางพระพุทธศาสนา การผูกเรื่องราวนัตให้เนื่องกับอำนาจรัฐ และพระพุทธศาสนาดังกล่าวนั้น นับว่าช่วยยืนยันท้องเรื่องในตำนานนัตให้กลายเป็นภาพที่ดูจริงจังขึ้นมาได้ อย่างน้อยก็เป็นเค้ามูลที่ช่วยชี้ให้เห็นว่ นัตเป็นผีท้องถิ่นที่อยู่ในความทรงจำของชาวพม่ามายาวนาน และน่าจะมีมาก่อนที่จะมีการสถาปนาอำนาจรัฐและการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในแผ่นดินพม่าเสียอีก

เมื่อพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ามาเป็นความเชื่อหลัก พระพุทธศาสนาได้เข้ามาผสมผสานความเชื่อที่หลากหลายและแตกต่างของชาวพุกามให้เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระเจ้าอโนรธามังช่อทรงเปลี่ยนสถานภาพของนัต ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียง ผี วิญญาณความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติให้เป็นเทวดาในความเชื่อพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงแต่งตั้งนัต ๓๖ องค์ ซึ่งเป็นที่นับถือบูชาของชาวพม่ากลุ่มต่างๆ ให้เป็นเทวดาผู้คุ้มครองและปกป้องพระพุทธศาสนาโดยแต่งตั้งพระอินทร์เทวราช (ท้าวสักกะ) ผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนาให้เป็นหัวหน้านัต ๓๖ องค์

พระองค์ได้อัญเชิญนัตทั้ง ๓๗ องค์ ไปประดิษฐานที่รอบๆ เจดีย์ชเวชิกอง พระเจ้าอโนรธามังช่อทรงนำพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ามาทำลายอิทธิพลของพระสงฆ์นิกายอารี โดยทรงโปรดให้พระชินอรหันต์สังคายนาคณะสงฆ์ในพุกาม เพื่อให้พระสงฆ์เหล่านั้นปฏิบัติตนเคร่งครัดในหลักธรรมวินัยของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

๘. อวสานบท

สมัยก่อนนัตไม่ได้เป็นสถาบันทางสังคม หากเป็นเพียงความเชื่อท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา เช่นเดียวกับการนับถือพระสงฆ์นิกายอารีๆ มีอิทธิพลต่อชาวพม่าในทางพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวพม่ามากนัก ศาสนาความเชื่อของพุกามในช่วงแรกมีความ

หลากหลายไปตามกลุ่มคนต่างๆ และยังไม่ได้เป็นสถาบันทางสังคมที่การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เป็นไปตามความเชื่อของกลุ่มคนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเฉพาะความเชื่อนี้ที่แต่ละกลุ่มจะนับถือที่แตกต่างกัน และประกอบพิธีกรรมบูชาตามความเชื่อของตนเอง ดังนั้น ศาสนาความเชื่อของพุกามก่อนที่จะรับพระพุทธศาสนาจึงไม่มีแบบแผนพิธีกรรมร่วมกัน ความแตกต่างด้านศาสนาและความเชื่อทำให้กลุ่มคนชาวพม่ามีความแตกต่างกันไม่รวมเป็นอันหนึ่งเดียวกัน

ผลจากการดำเนินนโยบายจัดระเบียบผี จัดระเบียบคน ทำให้พระสงฆ์ภิกษุอาเรีย ถึงกับสูญพันธุ์ หรือถ้ายังมีอยู่ก็อยู่ด้วยความยากลำบาก ต้องหลบๆ ซ่อนๆ และทำให้นัต ๓๗ องค์กลายเป็นนัตประจำชาติ ชาวพม่าบูชา นัต ๓๗ องค์ไปพร้อมกับ การนับถือพระพุทธศาสนา นิการเถรวาทอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพราะคนส่วนมากยอมรับนับถือตนเอง พระชินอรหันต์แนะนำให้พระสงฆ์ภิกษุเถรวาทไปอยู่ตามชนบท สร้างวัดจำนวนมาก และสอนทั้งศาสนาและอ่านเขียนให้แก่ประชาชน พระเจ้าอโนรธามังช่อทรงปลุกความศรัทธาของมหาชนโดยการเปิดกรุบรรจุพระธาตุในเจดีย์ที่เมืองศรีเกษตร อาณาจักรพุก และนำขบวนแห่พระธาตุนั้นกลับมาและพระองค์โปรดให้แห่แหนอย่างเอิกเกริกคือแห่พระไตรปิฎกมาจากเมืองสะเทิมและเมื่อรับพระเขี้ยวแก้วจำลองจากเมืองลังกา ก็มีการแห่แหนอย่างมโหฬารเช่นเดียวกัน^{๑๑} ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอโนรธามังช่อในครั้งนี้ เรียกว่า “ธรรมวิชัย” หรือที่ภาษาฝรั่งเรียกว่า “Win Win” ก็คงไม่ผิด.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ:

บุญยงค์ เกศเทศ. **อรุณรุ่งฟ้าฉาน เล่าตำนานคนไท**. กรุงเทพมหานคร: หลักพิมพ์, ๒๕๔๘.

พระปัญญาสามิ. **ศาสนาวงศ์**. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ). **มหาวงศ์**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุรพงษ์ ลือทองจักร. **หลักมานุษยวิทยาและหลังสังคมวิทยา**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๒.

^{๑๑} หม่องทินอ่อง, **ประวัติศาสตร์พม่า**, แปลโดย พัชรีย์ สมิตร์, หน้า ๓๖-๓๗.

หม่องทินอ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดย พัชรีย์ สุมิตร. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Book:

Broom, Leonard & Selznick, Philip. **Sociology**. New York: Harper and Row Publishers, 1979.

